

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 108

*Серія «Філологічні науки»
№ 22*

Ніжин
2023

УДК 80:008
ББК 81+83
Л64

Збірник друкується за рішенням Вченої ради
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 10 від 27.04.2023 р.

Рішенням Всеукраїнської атестаційної колегії та наказом МОН України від 10 жовтня 2022 р. № 894 збірник перереєстрований і включений до переліку наукових фахових видань України категорії Б, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата філологічних наук

ISSN 2520-6966

ISSN Online 2618-0022

Збірник засновано у 1990 р. проф. Г. В. Самойленком

Редакційна колегія наукового збірника «Література та культура Полісся» серії «Філологічні науки»:

відповідальний редактор і упорядник – Самойленко Григорій Васильович, доктор філологічних наук, професор кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, заслужений діяч науки і техніки України;

відповідальний секретар – Бондаренко Алла Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Члени редколегії:

Блохин Доріана (Німеччина, Мюнхен), доктор філософії, професор, почесний академік АН ВШ України, член-кор. ВУАН у Нью-Йорку, президент «Німецько-українського національного об'єднання ім. проф. Юрія Бойка-Блохина

Бойко Надія Іванівна, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Джуліані Ріта (Італія, Рим), професор російської мови та літератури Римського університету Ла Сапієнца;

Жиленко Ірина Рудольфівна, доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та філології Сумського державного університету;

Мирошніченко Лілія Ярославівна, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри зарубіжної літератури Інституту філології Київського державного університету імені Тараса Шевченка;

Серебрянська Ірина Миколаївна, доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Семашко Тетяна Федорівна, доктор філологічних наук, професор Київського університету біоресурсів та природокористування України;

Федорук Олександр Олександрович, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;

Хархун Валентина Петрівна, доктор філологічних наук, професор кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Література та культура Полісся. Вип. 108. Серія «Філологічні науки». № 22 / Л64
відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 189 с.

**УДК 80:008
ББК 81+83**

© Г. В. Самойленко, упорядкування, 2023
© НДУ ім. М. Гоголя, 2023

Nizhyn Mykola Gogol State University

LITERATURE AND CULTURE OF POLISSYA

COLLECTION OF RESEARCH PAPERS

Volume 108

*Series «Philology Research»
№ 22*

Nizhyn
2023

UDC 80:008
LBC 81+83
L64

Collection of research papers is approved by
Scientific Board of Nizhyn Mykola Gogol State University
(NDU named after M. Gogol)
Record № 10 of 27 April, 2023

According to Resolution of Ukrainian Higher Attestation Board and order of Ministry of Education of Ukraine category B of 10 October 2022 № 894 this collection of research papers is re-registered and listed among the scientific periodicals appropriate for publishing the results of theses by applicants for Degrees of Candidate and Doctor of Sciences in Philology

ISSN 2520-6966

ISSN Online 2618-0022

This periodical was founded in 1990 by Prof. H. V. Samoilenko

Editorial board of the scientific collection «Literature and Culture of Polissya»:

Editor-in-Chief and compiler – Samoilenko Hryhoriy Vasyliovych, Doctor of Philology, Professor of the Department of Literature, Methods of Teaching, History of Culture and Journalism of Nizhyn State University named after Mykola Gogol, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine.

Executive Secretary: Bondarenko Alla Ivanivna, Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Language, Methods of Teaching and Translation of Mykola Gogol Nizhyn State University.

members of the editorial board of the «Philology Research» series:

Blokhyn Doriana (Germany, Munich), Doctor of Philosophy, Professor, Honorary Academician of the Academy of Sciences of Ukraine, Corresponding Member of AUAS in New York, President of the German-Ukrainian National Association named after prof. Yuri Boyko-Blokhyn;

Boyko Nadiya Ivanivna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian Language, Methods of Teaching and Translation of Mykola Gogol Nizhyn State University;

Juliani Rita (Italy, Rome), Professor of Russian Language and Literature at the Sapienza University of Rome;

Zhylenko Iryna Rudolfivna, Doctor of Philology, Professor of the Department of Journalism and Philology, Sumy State University;

Myroshnichenko Lilia Yaroslavivna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Foreign Literature at Institute of Philology, Taras Shevchenko State University of Kyiv;

Serebryanska Iryna Mykolayivna, Doctor of Philology, Professor of the Department of Applied Linguistics, Mykola Gogol Nizhyn State University;

Semashko Tetyana Fedorivna, Doctor of Philology, Professor of Kyiv University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;

Fedoruk Oleksandr Oleksandrovych, Doctor of Philology, Senior Researcher at Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine;

Kharkhun Valentyna Petrivna, Doctor of Philology, Professor of the Department of Literature, Methods of Teaching, History of Culture and Journalism of Mykola Gogol Nizhyn State University.

L64 **Literature** and Culture of Polissya. Vol. 108. Series «Philology Research». № 23 / editor-in-chief H. V. Samoilenko. Nizhyn: Mykola Gogol NSU, 2023. 179 p.

UDC 80:008
LBC 81+83

© H. V. Samoilenko, arrangement, 2023
© Mykola Gogol NSU, 2023

УДК 821.111(411)-31.09

DOI 10.31654/2520-6966-2023-22F-108-84-94

Т. І. Тверітінова

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid: 0000-0002-7731-2040
e-mail: titveritina@gmail.com

Антиномія «свій» – «чужий» в романі В. Скотта «Айвенго»

У статті досліджується бінарна антиномія «свій» – «чужий» в романі В. Скотта «Айвенго». Мета дослідження – простежити міжетнічне протистояння саксів і норманів (підкорених і завойовників), визначити особливості їхніх культур, морально-етичних законів і пріоритетів; окремо розглянути ставлення до євреїв, які є «чужими» для всіх інших націй. Порушується проблема історичної пам'яті, коли внаслідок переживання подій минулого відбувається відтворення власного історичного досвіду. Аналізується проблема національної травми саксонського народу після їхнього завоювання чужинцями, прагнення передачі травматичного стресу наступному поколінню і порушення цієї наступності.

Етнічні стереотипи обох народів розглядаються у конфронтації «свого» (простору, віри, мови, культури, звичаїв) і «чужого», яке дистанціюється і сприймається як «вороже» й «незрозуміле». Окремо розглядається образ Седрика Ротервудського як літературний етнообраз, який конструює не тільки індивідуальні риси характеру, а й етнічну ідентичність. Зіставляється етнообраз «свого» – Седрика і гетерообраз «чужого» – Бріана де Буа-Гільбера.

Досліджується в романі В. Скотта ще один міжнаціональний конфлікт, який, на відміну від саксько-норманського, не має позитивної перспективи. Йдеться про політично та культурно маргіналізований етнос – євреїв, які, перебуваючи на чужій території, не намагаються асимілюватись і зберігають свою національну ідентичність. Ісак з Йорка наділений всіма характерними рисами етнообразу єврея: кмітливий, розважливий, обізнаний в комерції. В яскравому романтичному забарвленні постає його донька Ребекка, яка заради законів і традицій свого народу готова пожертвувати життям.

Ключові слова: бінарна антиномія «свій» – «чужий», історична пам'ять, національна психічна травма, етнообраз, національна ідентичність, культуроцентризм.

Світова класична література містить в собі вічні питання і проблеми, які не втрачають актуальності з плином часу. При вивченні творів минулих епох часто виникає необхідність зосередитися на

другорядних аспектах, які виявляють глибину і різноплановість авторського задуму. До таких творів належить роман В. Скотта «Айвенго», написаний більше двох століть тому. Історія про доблесного лицаря подається на історичному тлі кінця XII століття, виокремлюючи проблему співіснування двох націй: норманів і саксів, перші з яких – завойовники, а другі – підкорені, які не змогли змиритися з владою чужинців навіть із плином часу. В сучасних дослідженнях творчості письменника (роботи Н. Білик, О. Бойницької, К. Багратіон-Мухранської та ін. у вітчизняному літературознавстві і Д. Сазерленда, А. Інґера, К. Нарто та ін. – у зарубіжному) ця проблема окремо не розглядалася, що й обумовило вибір нашого дослідження.

Мета статті – простежити міжетнічне протистояння саксів і норманів, їхніх культур, морально-етичних законів і пріоритетів; а також окремо розглянути ставлення до євреїв, які є «чужими» для всіх інших націй. Під час дослідження були застосовані контактологічний, типологічний, психологічний та дискурсивний методи.

Бінарна опозиція «свій» – «чужий» зазвичай пов'язується з філософією їхніх взаємин і – ширше – їхніх культур. Як зазначає В. Будний, «західна логоцентрична традиція тривалий час розглядала ті взаємини в рамках універсального протиставлення тотожності й відмінності, коли Інший мислився як Чужий, іншість якого підлягає підпорядкуванню й асиміляції або ж виключенню» [2, с. 54]. Враховуючи міждисциплінарний характер сучасної імагології, висвітлення цієї проблеми передбачає залучення здобутків культурології, історії, етнопсихології, які надають більш повне уявлення про національну ідентичність, характери, мову, спосіб життя та звичаї того або іншого етносу. В сучасній гуманітаристиці подолання етноцентристського мислення, налагодження взаєморозуміння та діалогу між «своїм» і «чужим» є однією з нагальних проблем. Актуальність її полягає в тому, що внаслідок загострення етнічних, релігійних та культурних конфліктів зростає посилення нетерпимості до будь-якої «чужості» /«інакшості». Про це писали Е. Гуссерль, Ж.-П. Сартр, Е. Левінас та ін. Різні аспекти діалогічної проблематики досліджувалися М. Бубером, К. Ясперсом, Ю.М. Лотманом, Б. Вальденфельсом та ін., які вважали, що усвідомлення існування «чужого» (іншого) є оптимальний шлях до порозуміння і може бути з'ясованим тільки в процесі спілкування.

В романі «Айвенго» В. Скотт порушує проблему історичної пам'яті, коли внаслідок переживання і усвідомлення спільного минулого, відзначення колишніх героїв та визначних подій відбувається відтворення власного історичного досвіду. Письменник згадує про

воєнні події, які свідчать про давню історію міжнаціонального конфлікту: битва при Гастінгсі 1066 року, коли військо норманського герцога Вільгельма розгромило армію саксонського короля Гарольда II, підкоривши територію острова та його мешканців. І битва при Норталлертоні 1138 року між норманами і шотландцями, на боці яких воювали сакси. Зазначені історичні події, що спричинили конфлікт між двома націями, перетворилися на національну травму, яку, незважаючи на давнину, переживає саксонський народ. Один з героїв роману, франклін Седрик Ротервудський, згадуючи про битву при Норталлертоні, вважає поразку на полі бою і подальше підкорення батьківщини психічною травмою свого народу: «Скільки щитів було порубано в той день! Сотні прапорів маяли над головами хоробрих... Саксонський бард прозвав цей день святом мечів, злетом орлів на здобич... Але немає в нас бардів. Наші подвиги стерті діяннями іншого народу, наша мова, самі наші імена невдовзі вкриються забуттям» [6].

Поняття психічної травми, введене в науковий обіг З. Фройдом, в сучасній психології включає такі компоненти, як: наявність зовнішньої події, яка суб'єктивно переживається індивідом, групою людей чи цілим народом і сприймається як травматична; і психологічні наслідки цієї події, які впливають на формування етнічної ідентичності як окремої особистості, так і цілої нації [4]. В. Скотт зауважує: «Чотири покоління не змогли змішати разом ворожу кров норманів і англосаксів або примирити спільністю мови і взаємними інтересами не нависні одна одній народності, з яких перша все ще бундючно тишилася перемогою, а друга страждала від наслідків своєї поразки» [6].

В передмові до роману «Айвенго», відзначаючи вже існуючу в літературі проблему конфронтації саксів і норманів, письменник зауважує, що «сакси вціліли саме як простий народ; правда, деякі старі саксонські роди володіли багатством і владою, але їхнє становище було винятковим в порівнянні з приниженим станом племені в цілому» [6]. При цьому В. Скотт наголошує, що він вперше протиставляє «почуття й звичаї обох цих племен» [6].

Етнічні стереотипи обох народів розглядаються у конфронтації «свого» (простору, віри, мови, культури, звичаїв) і «чужого», яке сприймається як «незнайоме» і «вороже». На думку М. Брацкої, «категоризація світу за бінарністю, розрізнення на «своїх» і «чужих», протиставлення «ми» – «вони» належить до архетипних психологічних і культурних процесів, які відбувалися в усі історичні епохи і становили один із головних принципів диференціації людей за мовними, віросповідальними критеріями, традиціями, звичаями тощо»

[1, с. 73–74]. У В. Скотта два непримиренних етноси розрізняються за *політичними критеріями* (влада в країні зосереджена в руках норманського короля і його дворян), *соціальними* (завойовники володіють землею, яку обробляють сакси), *культурними* (будівлі саксів відрізняються суворою простотою на відміну від замків-фортець норманів; саксонський патріархальний одяг протиставлений модному вбранню чужинців), *релігійними* (християнська віра з орієнтиром на римську церкву в норманів і вірність саксонським язичницьким святам у простого народу), *морально-етичними* (простодушність і гостинність патріархальних саксів протиставлена впевнено-агресивному натиску завойовників-чужинців), *мовними* (мова знаті, лицарства і судочинства – французька, в той час, як місцеве населення спілкувалося англійською) (курсив мій. - Т.Т.). Мовні розрізнення і небажання обох народів порозумітися виявляються вже на початку роману, коли блазень Седрика Вамба дотепно розмірковує про це: поки худобу пасуть саксонські раби, то її називають по-саксонськи, але як тільки вона буде зарізана і перетворена на страву, яку подають в панському замку, то отримує вже французьку назву. Скарги на зневагу завойовників до місцевого населення доповнюються і загальними висновками: «Нам залишилося тільки повітря, щоб дихати, та і його не забрали тільки тому, що інакше ми не виконали б роботу, завдану на наші плечі. Що смачніше й масніше, то до їхнього столу; жінок найкрасивіших – на їхні ложа; найкращі й найхоробріші з нас повинні служити у чужоземних військах і встеляти своїми кістками далекі краї, а тут мало хто залишається, та й ті не мають ані снаги, ані охоти захищати бідолашних саксів» [6].

При цьому, зазначає В. Скотт, нормани «не бажали ані змішуватися з переможеними, ані визнавати їх людьми своєї породи» [6]. Абат Еймер попереджає лицаря-тамплієра Буа-Гільбера про «неприборканих, лютих дикунів», для яких задоволенням є «показувати при кожному зручному випадку свою ненависть до переможців» [6]. На лицарському турнірі в Ашбі принц Джон та його свита зневажливо називають місцеве населення «саксонськими опецьками» [6], висміюючи їхнє боягузтво і відсутність лицарської доблесті. Незважаючи на перемогу Айвенго, нормани не змінюють свого ставлення до саксів. Принц Джон висміює їхню перевагу «як довжиною родовідних списків, так і довжиною плащів» [6], інші дворяни висміюють невігластво, неввічливість, ненажерливість і пияцтво саксів. Моріс де Брасі щиро вважає, що саксонка Ровена має із вдячністю погодитись на шлюб із норманським дворянином, щоб «полишити

життя в жалюгідному сільському хліві, де сакси сплять покотом зі своїми свинями, які є найбільшим їхнім багатством» [6].

Безперечно, така оцінка іноземцями саксонської ментальності не може бути об'єктивною через те, що іноземцям часто бувають властиві етноцентризм і культуроцентризм, коли правильною вважається тільки своя культура, а всі інші здаються дивними і нецивілізованими. Саме на слабкості саксонського характеру, як от: лінь, невігластво, патріархальність, забобонність, схильність до ненажерливості й пияцтва, звертали увагу іноземці, тобто на ті риси, які були неприйнятні для жителів континентальної Європи. Сакси ж, в свою чергу, не сприймали захоплення норманів лицарськими турнірами, модним одягом і вишуканістю куртуазної розмови в стилі трубадурів. Заперечуючи поширену думку про те, що норманське завоювання змінило лише життя саксонської верхівки, а для простого народу нічого не змінилося, англійська дослідниця Е. ван Хотс, спираючись на власний досвід, зазначає, що так вважають тільки ті, хто не може «зрозуміти усього жахіття ситуації, коли тобою управляють люди, які не розуміють твоєї мови» [3, с. 12]. Тому В. Скотт, виділяючи характерні ознаки кожної нації, – саксів, «які відзначалися простими, грубими й прямими звичаями і духом вольності» [6] і норманів, «відомих своїм прагненням до воїнської слави, до особистих подвигів – до всього, що могло зробити їх цвітом лицарства» [6], показує стійке протистояння двох націй і двох культур.

Седрик Ротервудський репрезентується в романі як літературний етнообраз, який «конструює не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для відповідної країни, «характерні» для цілого народу» [2, с. 54]. Він виступає зберігачем героїчного минулого свого етносу. На відміну від інших заможних саксонців, Седрик не відмовляється від своєї приналежності до підкореного народу, а, навпаки, «міцно тримається за права свого роду й так пишається тим, що є нащадком по прямій лінії від Герварда, одного із знаменитих поборників семицарства, що його й не називають інакше, як Седрик Сакс» [6]. Седрик вважає традиції, морально-етичні і суспільні закони своїх предків святими і непорушними. Це виражається в його патріархальних звичаях господаря-землевласника, у віросповіданні, в стилі життя. Надаючи притулок подорожнім, він керується правилами гостинності, які вимагають доброзичливості й допомоги всім людям незалежно від статусу чи національності. Проте свої принципи поведінки він наголошує відразу: що дав обітницю «не відходити далі, ніж на три кроки

від свого помосту назустріч гостям, якщо вони не належать до саксонського королівського роду» [6], що розмовляє він своєю рідною мовою і що «не охочий до ... марнотних забав, які були не відомі його пращурам тоді, коли Англія була вільна» [6]. В суспільному житті він намагається обмежуватися спілкуванням з представниками саксонських родів, не визнаючи норманських дворян, які за підтримкою принца Джона хазяйнували в країні.

Седрик пов'язує трагедію свого народу не стільки з подіями битви при Гастінґсі, скільки з прагненням заможних саксів прикрашати своє житло за допомогою норманських архітекторів. Довірливість і простодушність саксонських дворян, намагання перейняти чужу майстерність призвели до того, що сакси «стали ставитися із зневагою до чесної простоти славних предків» [6]. Тому, на думку Седрика, «норманське мистецтво розпестило нас значно раніше, ніж норманська зброя нас підкорила» [6].

Не визнаючи влади короля-нормана Річарда I Плантагенета, Седрик плекає надію привести до влади нащадка Едуарда Сповідника і останнього саксонського короля Гарольда шляхетного Ательстана Конінбурзького, який очолить національний рух за звільнення рідної країни. А одруження Ательстана з леді Ровеною, яка теж походить з королівської родини, давало підстави сподіватися на відродження династії саксонських королів.

В дослідженнях національних психічних травм, які виникають внаслідок історичних міжетнічних конфліктів, особливого значення набуває механізм передачі травматичного стресу наступному поколінню. Як зазначають дослідники В. Волкан і Д. Вамік, якщо старшому поколінню притаманні почуття сорому і приниження від принесеної жертви, то від молодого покоління очікується прагнення помсти і відшкодування втрати [5]. Втім в романі «Айвенго» В. Скотт показує порушення наступності поколінь: переймаються пригніченням нації лише літні сакси, а молоде покоління подолало «багато з перешкод, що відділяли півстоліття підкорених саксів від переможців-норманів» [6]. В першу чергу це стосується конфлікту Седрика з його сином Айвенго, від якого розгніваний старий відмовився: «Я не вважаю більше сином непокірливого юнака, який ослурався моїх наказів і відрікся від звичаїв і традицій пращурів» [6]. Провина Айвенго за часів саксонського короля Альфреда, вважалася непослухом і – відповідно – злочином. По-перше, він пішов на службу до короля-нормана Річарда, по-друге, прийняв від короля «на правах васала саме ті маєтки, якими його праотці володіли по праву, незалежно ні від чиеї волі» [6], по-третє (і найголовніше), Айвенго і

Ровена покохали одне одного, що порушувало заповітні мрії Седрика стосовно відродження саксонської королівської династії. Не кращим чином подається в романі образ Ательстана Конінбурзького. Незважаючи на приналежність до роду саксонських королів, богатирську статуру і бойову хоробрість, він млявий, нерішучий молодик, байдужий до палких промов і закликів Седрика про звільнення саксонського племені.

Якщо Седрик Ротервудський є втіленням іміджу справжнього саксонця і має, безперечно, позитивне забарвлення, то йому протиставлений не менш колоритний образ «чужого» - «гетерообраз» (М. Брацка) лицаря-тамплієра, нормана Бріана де Буа-Гільбера. Все в ньому характеризує «чужість»: зовнішність (засмагле обличчя, вкрите шрамами, войовничий вигляд), одяг (чернечий плащ і бойові обладунки), мова (французька, мова короля Річарда та його дворян), поведінка (зарозумілість і зневага до всіх людей), релігія (він є лицарем ордену Сіонського Храму, підпорядкованого католицькій церкві), оточення (екзотичні слуги-сарацини), ставлення до місцевого населення (поводиться як завойовник на захопленій території). Якщо образ Седрика виявляє повільну динаміку щодо спроможності прийняти життєві реалії, то образ тамплієра є більш статичним: до кінця свого життя він залишається гордим і жорстоким завойовником, з невагомною вдачею і шаленим темпераментом, який зневажає і «своїх», і «чужих».

Автор розглядає цілий ряд конфліктів, коли первісне відчуття «чужості» може змінитися, і людина, яка спочатку видається «чужою», в процесі спілкування стає «своєю». Так лісові розбійники, напавши на Гурта, змінюють свій намір, коли дізнаються, що він є зброєносцем лицаря Позбавленого Спадщини, переможця ненависних норманів на турнірі в Ашбі. Непорозуміння, яке виникає між ченцем-самітником і Чорним Лицарем, зникає, коли з'ясовуються їхні спільні інтереси і вподобання. «Чужий» незнайомець стає «своїм», коли виявляє ввічливість і доброзичливість до господаря, що врешті закінчується спільною вечерею з вином і піснями. На зауваження Локслі про необачність приймати незнайомих гостей чернець-розбійник висловлює свій критерій визначення «свійськості»: «Чи став би я пити з людиною, не знаючи, як її звати» [6]. Для двох незнайомих людей – ватажка саксонських розбійників Локслі і норманського Чорного Лицаря проблема «чужості» - «свійськості» остаточно вирішується після визначення спроможності лицаря бути добрим англійцем: «Навряд чи знайдеться людина, якій Англія і життя кожного англійця була б дорожче, ніж мені» [6]. Тому він

долучається до звільнення лісовими розбійниками Седрика Сакса, «захисника англійських вольностей» [6].

Конфлікти, які виникають між представниками одного народу, мають перспективу позитивного вирішення, в той час, коли негативний досвід протистояння двох різних народів заважає їм виявити толерантність і знайти порозуміння. Втім здоровий глузд і усвідомлення, що «мирними засобами можна домогтися більших успіхів, ніж внаслідок ненадійного успіху в міжособистій війні» [6] сприяли зближенню обох народів. Мудра внутрішня політика короля Річарда I, який прагнув припинення міжнаціональної конфронтації і об'єднання країни, культурне спілкування та духовне взаємозбагачення двох народів, міжнаціональні шлюби, формування спільної мови, яка ввійшла в обіг за часів правління Едуарда III (1327–1377) – все це вибудовувало перспективу спільного майбутнього, усвідомлення «свійськості», остаточного об'єднання двох племен в єдину націю.

В романі В. Скотт представляє ще один міжнаціональний конфлікт, в якому позитивна перспектива неможлива. Йдеться про ще більше політично та культурно маргіналізований етнос - євреїв, які з'явилися на англійських теренах з часів Вільгельма Завойовника. Герцог залучив чужинців до розвитку комерції на нових територіях з розрахунку використання їхніх навичок при побудові політики й економіки. Втім разом з розростанням єврейської общини зростали й антисемітські настрої як з боку вищих прошарків суспільства, так і простого народу. В. Скотт пояснює це так: єврейське плем'я «в ті темні віки було предметом відрази для марновірних і неосвічених простолюдинів, а з боку корисливого і жадібного дворянства піддавалося найлютішому переслідуванню» [6]. Таким чином, вибудовується збірний етнообраз єврея, який репрезентує колективний портрет нації. Характерними ознаками її представників були завзятість, розважливність, винахідливість в униканні небезпеки, жадібність, здібність в комерції, що допомагала здобувати величезні статки.

Письменник показує суперечливе становище євреїв в середньовічній Англії: з одного боку, «саксонець і норман однаково зневажають єврея» [6], з іншого – багатство євреїв допомагало їм купувати власну безпеку і відносну підтримку влади. На відміну від християн, євреї ведуть замкнутий спосіб життя, відокремлюючись від соціального оточення. Вони дотримуються законів і традицій свого народу, захищаючи свою самобутність від асиміляції. В. Скотт виділяє маркери їхньої «чужості»: *одяг* (за законом, чоловіки мали носити високі чотирикутні жовті шапки особливого фасону, щоб відрізнитися від християн; жінки носили східне вбрання, що також було незвичним

для місцевого населення), *розкішний інтер'єр* в їхніх будинках, закритих для широкого загалу, *особисті риси характеру* (кмітливність, здібність до науки) і звичайно, *релігія* (курсив мій. – Т.Т.). Амбівалентність їхнього становища доповнюється ще й тим, що, з одного боку, вони є людьми без батьківщини і живуть на «чужій» території, а з іншого – вважаються представниками «одного з прошарків локальної громади, який звинувачують у негараздах і фінансовому утиску» [1, с. 112]. Бінарна опозиція євреїв і християн доповнюється такими антиноміями, як от: «бідність» (як саксів, так і норманів) – «багатство» (євреїв), «розумова обмеженість» – «кмітливність і розважливність», «неписьменність» – «здібність до наук», «ввищення своєї національної мови» – «вміння спілкуватись багатьма мовами».

Втіленням характерних рис збірного етнообразу єврея в романі є багатий лихвар з Йорка Ісак. Втім, відзначаючи його боягузтво, розважливність і життєву меркантильність, В. Скотт показує його як вдячну і порядну людину і люблячого батька. В більш романтичному забарвленні постає його донька Ребекка. Вона наділена не тільки екзотичною красою і добрим серцем, а й величезними знаннями, завдяки яким «користувалася надзвичайною пошаною серед свого народу, її прирівнювали до тих обдарованих жінок, про яких згадувалось в священному писанні» [6].

За допомогою сюжетних та характеротворчих засобів письменник надає можливість зрозуміти внутрішній світ «чужої» людини, яка відстоює свою релігійну й національну ідентичність. Механізм розгортання конфліктних подій, в центрі яких опинилась Ребекка, подається в екзистенційному та ментальному просторі. На суді тамплієрів у відповідь на звинувачення в чаклунстві і в нечестивій вірі, вона з гідністю заперечує, що її віра – це закон її батьків, і вона «зуміє померти за свою віру, якщо на те буде воля Бога» [6]. Щиро вболіваючи за свій народ, вона пишається його історією і традиціями: «Гнів Божий вигнав євреїв з батьківщини, але працьовитість відкрила їм єдиний шлях до влади й могутності, і на цьому шляху вони не знайшли перешкод... Хіба ті люди, через яких Єгова творив такі дива серед народів, були торгівцями й лихварями?... Серед нас чимало є знатних імен... І є ще нащадки великого роду, є й такі, які не осоромлять свого високого родоводу, і серед них буде дочка Ісака, сина Адонікама» [6].

Відчуття національної травми теж властиво єврейському народу, але вони дбають не про передачу травматичного стресу своїм нащадкам, а про дотримання своїх етнічних та релігійних традицій.

Таким чином, антиномія «свій» - «чужий» в романі В. Скотта «Айвенго» подається в двох варіантах. З позитивною перспективою,

тобто з подоланням національної травми, етноцентризму й культуроцентризму, коли перемагають політичні інтереси щодо об'єднання країни і здоровий глузд, який сприяє порозумінню, формуванню спільної мови й єдиної нації. В цьому сенсі важливу роль відіграє король Річард I, який виступає медіатором-посередником між двома народами, налаштовуючи їх на порозуміння і культурний діалог. Що стосується євреїв, то В. Скотт показує їхню «чужість» в синхронічній та діасхронічній перспективі, коли відсутність своєї батьківщини й доля гнаного народу налаштовувала їх на створення своєї замкнутої спільноти, в якій збереження національної й релігійної ідентичності вважалося запорукою існування єврейського етносу.

Література

1. Брацка М.В. Етнічна парадигма поезії «української школи» польського романтизму. Київ: Вид-во ун-ту «Україна», 2009. 218 с.
2. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етномагології. *Слово і Час*. 2007. № 3. С. 52-63.
3. Houts E. van. The trauma of 1066. *History today*. L., 1996. № 46. P. 9-15.
4. Sandler J., Dreher A.U., Drews S. An approach to conceptual research in psychoanalysis, illustrated by a consideration of psychic trauma. *International Review of Psycho-Analysis*. 1991. Vol. 18. P. 133-141.
5. Volkan V.D., Vamik D. Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interaction*. 2000. Vol. 11. P. 177-194.
6. Скотт В. Айвенго. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=591> (дата звернення: 30.03.2023).

References

1. Bratska, M.V. (2009). *Etnichna paradyhma poezii «ukrainskoi shkoly» polskoho romantyzmu* [The ethnic paradigm of the poetry of the "Ukrainian school" of Polish romanticism]. Kyiv: Vyd-vo un-tu «Ukraina». 218 s. [in Ukrainian].
 2. Budnyi, V. (2007). *Rozghadka chariv Tsirtsei: natsionalni obrazy ta stereotypy v osviltenni literaturnoi etnoimaholohii* [Unraveling the charms of Circe: national images and stereotypes in the light of literary ethnoimagology]. *Slovo i Chas* [Word and Time]. Vol. 3. S. 52-63 [in Ukrainian].
 3. Houts E. van. (1996). The trauma of 1066. *History today*. L., № 46. P. 9-15.
 4. Sandler J., Dreher A.U., Drews S. (1991). An approach to conceptual research in psychoanalysis, illustrated by a consideration of psychic trauma. *International Review of Psycho-Analysis*. Vol. 18. P. 133-141.
 5. Volkan V.D., Vamik D. (2000). Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interaction*. Vol. 11. P. 177-194.
 6. V. Skott. Aivenho [Ivanhoe]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=591> (Last accessed: 30.03.2023) [in Ukrainian].
-

T. I. Tveritina

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at World Literature Department of Borys Hrynchenko Kyiv University

orcid: 0000-0002-7731-2040

e-mail: titveritina@gmail.com

The Antinomy "Own" - "Alien's» in V. Scott's Novel "Ivanhoe"

The paper examines the binary antinomy "own" - "alien" in V. Scott's novel "Ivanhoe". The purpose of the research is to trace the inter-ethnic confrontation between the Saxons and the Normans (subjugated and conquerors), to determine the peculiarities of their cultures, moral and ethical laws and priorities; consider separately the treatment of Jews, who are "alien" to all other nations. The problem of historical memory is raised when, as a result of experiencing the historical past, one reproduces one's own historical experience. The problem of the national trauma of the Saxon people after their conquest by foreigners, the desire to transmit traumatic stress to the next generation and the violation of this continuity is analyzed.

Ethnic stereotypes of both peoples are considered in the confrontation of "own" (space, faith, language, culture, customs) and "alien", which is distanced and perceived as "hostile" and "incomprehensible". The image of Cedric Rotherwoodsky is considered separately as a literary ethno-image that constructs not only individual character traits, but also ethnic identity. The ethnoimage of "own" - Cedric and the heteroimage of "another" - Brian de Bois-Hilbert are compared.

In the novel, V. Scott presents another international conflict, which, unlike the Saxon-Norman conflict, does not have a positive perspective. It is about a politically and culturally marginalized ethnic group - Jews, who, being in foreign territory, do not try to assimilate and preserve their national identity. Isaac from York is endowed with all the characteristic features of the ethnic image of a Jew: shrewd, prudent, knowledgeable in commerce. His daughter Rebecca, who is ready to sacrifice her life for the sake of the laws and traditions of her people, appears in a bright romantic color.

Key words: binary antinomy "own" - "alien", historical memory, national mental trauma, ethnic image, national identity, cultural centrism.

Зміст

Літературознавство

Самойленко Г. В. Іван Величковський – реформатор українського бароко XVII ст.	5
Павлова А. К. Модус осмислення культурно-світоглядної системи християнства в необрядовій усній поезії	27
Джулай Ю. В. Відлуння Арно у «Мертвих душах» Миколи Гоголя: таїна пристрасті Чичикова	37
Онуфрієнко О. П. Творчість Лесі Українки крізь призму екзистенціалізму	52
Петрик О. М., Самойленко В. М. Особливості інтерпретації поезії Василя Стуса «Посоловів од співу сад»	72
Тверітінова Т. І. Антиномія «свій» – «чужий» в романі В. Скотта «Айвенго»	84
Пікун Л. В. Дзеркальна гра в романі Дж. Вінтерсон «Франкіштейн: історія кохання»	95

Мовознавство

Бойко Н. І., Баран І. М. Онімний простір поетичного мовомислення Василя Симоненка	108
Божко І. С. Онімна гра: зауваги до термінології	121
Мельник О. В. Сучасні підходи до вивчення іноземних мов для професіоналів	131

Краєзнавство та історія культури

Самойленко Г. В. Іоанікій Галятовський – соратник Лазаря Барановича і видатний церковний та культурний діяч України XVII ст.	135
Осіпова Г. С. Ніжинська сторінка в житті та діяльності відомого бібліографа С. І. Пономарьова (до 195-річчя від дня народження)	157